

УДК 340.12

О.С. ГОЛОВАЩЕНКО, канд. юрид. наук, ст. наук. співр., НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Ключові слова: соціальна правова держава, глобалізація, європейська інтеграція

Формування і розвиток європейської інтеграції є складним процесом, кожний етап якого набуває нових рис та особливостей, що відображуються в інституціональній структурі та організації держав-членів та Союзу в цілому. Такі зміни, зокрема, впливають на контури моделі соціальної правової держави.

Проблематика соціальної правової держави активно розробляється вітчизняними та зарубіжними правознавцями, у наукових роботах яких містяться питання виникнення та становлення соціальної правової держави, визначення її поняття і принципів, функцій, а також аналіз зарубіжного досвіду щодо її розбудови [1–3]. Визнаючи важливість цих досліджень для впровадження у життя вітчизняної моделі соціальної правової держави, слід зазначити, що не менш значущим для юридичної науки є наукове обґрунтування шляхів інтеграції України до ЄС, що, у свою чергу, потребує дослідження особливостей державно-правового розвитку європейських країн в сучасних умовах, і особливо в умовах глобалізації.

Як відомо, вчення про правову державу піддавалось певним змінам залежно від історичного періоду і вимог, які висувалися громадянським суспільством до держави. Найважливіші з них відбулися наприкінці ХІХ – у середині ХХ століть, коли теорія правової держави доповнилася соціальною складовою для виправдання активного втручання держави в регулювання соціально-економічних відносин. Перехід до соціальної правової держави можливий лише за умови здійснення

реформ, які об'єднують рух до соціально-ринкового господарства, громадянського суспільства, правової держави із цілеспрямованим формуванням інститутів соціальної держави [4, с.91–92]. Соціальна правова держава передбачає об'єднання демократії, правової і соціальної держави в цілісну систему.

Поглиблення інтеграційних процесів наприкінці ХХ століття стало значним випробуванням життєздатності соціальної правової держави, поруч із розширенням сфер взаємодії європейських держав в рамках Європейського Співтовариства як наднаціональної організації, що призвело до висунення нових програмних орієнтирів та створення правових механізмів їх забезпечення і реалізації. З прийняттям Єдиного європейського акта соціальна політика стає одним з головних інструментів європейської інтеграції, зміст якої постійно вдосконалюється відповідно до вимог інтеграційного процесу. Для вирішення соціальних питань на загальноєвропейському рівні необхідним було їх правове врегулювання. ЄСА нормативно закріпив співробітництво держав з питань охорони праці, здоров'я, розвиток діалогу між соціальними партнерами. Прийняття Єдиного європейського акта відкрило шлях до процесу створення європейського соціального законодавства як правової основи побудови соціального співтовариства в об'єднаній Європі.

Створення Європейського Союзу суттєво розширило обсяг повноважень його інститутів, які були йому передані державами-членами, завдяки чому були створені нові якісні умови для функціонування соціальної правової держави. Відповідно до Договору метою Союзу є збереження досягнень інтеграції, подальше сприяння соціальному та економічному прогресу шляхом створення простору без внутрішніх кордонів, зміцнення економічних і соціальних зв'язків, створення Економічного і валютного союзу, запровадження єдиної валюти; посилення захисту прав та свобод громадян держав-членів ЄС за допомогою введення громадянства Союзу; затвердження

власної ідентичності на міжнародному рівні через реалізацію спільної зовнішньої політики та політики безпеки; налагодження тісної співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ тощо [5, с.526]. Були визначені також шляхи та методи співпраці у цих сферах. Проте, у зв'язку з незгодою Великої Британії щодо проведення соціальних програм додаткові настанови були закріплені не в Договорі про ЄС, а в окремому Протоколі та Угоді про соціальну політику. Правові акти, ухвалені інститутами ЄС на підставі цих документів, розповсюджуються на всю територію Євросоюзу, окрім Великої Британії [6, с.44].

Прийнятий Європейською радою Амстердамський договір доповнив Маастрихтський договір низкою положень, в яких закріплювались принципи свободи, демократії, принципи правової держави та повага основних прав і свобод людини і громадянина усіма державами-членами. Так, Договір закріплював чотири основні завдання, серед яких відповідальність держав-членів з питань зайнятості населення, знищення наявних перешкод для свободи пересувань, надання Європі впливовішого голосу в світових справах, поклавши на Європейську Раду відповідальність за формулювання спільних стратегій, які реалізуватимуть Союз та держави-члени, вдосконалення інституційної структури Союзу з огляду на його майбутнє розширення [7, с.38]. Крім того, в Амстердамському договорі особливого значення набули соціальні права. У ст.140 серед основних напрямків соціальної політики визнавалися: зайнятість, трудове законодавство і умови праці, професійна освіта, соціальне забезпечення працівників, попередження професійного травмування і професійних захворювань, гігієна на виробництві тощо [8, с.627]. Суттєву роль у здійсненні соціальних заходів відіграло створення Європейського Соціального Фонду, метою якого визнавалося підвищення рівня зайнятості робітників та рівня життя [8, с.629].

Таким чином, на основі прийнятих документів відбувається поступове правове офор-

млення європейської соціальної правової моделі. Це поняття можна використовувати лише у тому випадку, коли маються на увазі елементи, спільні для всіх членів Європейського Союзу. Разом з тим, ця модель передбачає також проведення спільних дій національних урядів і громадянського суспільства, спрямованих на забезпечення для всіх громадян таких заходів, як задоволення основних матеріальних потреб, участь у житті суспільства, посилення соціальної об'єднаності. Стверджувати про їх виконання можна лише на підставі порівняння конкретних індикаторів. Аналіз таких показників доводить, що європейська соціальна модель існує [9, с.6–10].

Сучасний етап розвитку соціальної державності відбувається під значним впливом вимог глобалізації світової економіки. Внаслідок її розвитку здатність національних держав самостійно формувати і реалізовувати власну соціальну політику зменшується. Крім того, пріоритетним напрямком внутрішньої і загальноєвропейської політики стає підвищення конкурентоспроможності національних економік, що закономірно потребує скорочення соціальних витрат, певного обмеження соціально-економічних прав людини [10, с.60]. Якщо ж національна держава хоче зберегти власну легітимність і функціональність, їй доводиться пристосувати свою національну стратегію соціально-економічного розвитку до глобальних вимірів і стати економічним, політичним та військовим переможцем глобалізації [11, с.392].

Водночас, в умовах глобалізації політика соціальної правової держави має важку неоднозначну позицію. З одного боку, держава повинна витримати вимоги глобалізації, що надходять ззовні, повинна враховувати побажання та пропозиції інших урядів, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій, світового ринку і, відповідно з цим, ініціювати та здійснювати політичні, економічні та соціальні перетворення. З іншого боку, вона повинна забезпечити своїм громадянам можливості на підвищення добробуту,

захистити їх від негативних аспектів глобалізації, від втрат, пов'язаних з адаптацією до світового ринку.

Саме через це життєдіяльність європейської соціальної моделі, на думку деяких науковців, знаходиться під загрозою. Так, наприклад, Дж. Сорос зауважує, що «...ми є свідками тріумфу капіталізму в світі, проте ми не можемо говорити про тріумф демократії. У сучасному світі спостерігається принципова невідповідність політичних та економічних умов. Глобальна економіка вже сформувалася, проте політичні інститути ще продовжують будуватися за принципом державного суверенітету» [12, с.11]. Отже, без економічного зростання і збільшення робочих місць європейська соціальна модель в умовах глобалізації може стати багатьом країнам непідсильною. Економічний розвиток має сприяти створенню більшої кількості робочих місць. Інакше, Європа не зможе дозволити собі й далі утримувати свою досконалу і дорогу систему соціального забезпечення. Водночас сильніша економіка і більша зайнятість не повинні підірвати високі екологічні стандарти ЄС [13, с.482].

Слід визнати, що взагалі успішному проведенню інтеграції сприяло те, що її засновниками були найбільш розвинуті в економічному та соціальному відношенні країни. Визнання ними необхідності здійснення соціальної політики, а також захист прав і свобод людини і громадянина були важливим кроком на шляху інтеграційної діяльності ЄС, адже така політика значною мірою виступала як потужний засіб соціальних реформ. Особливість змісту соціальної політики полягає в її постійній модифікації залежно від нових факторів, які виникають у процесі інтеграції, змін у соціальній структурі суспільства, рівня політичної активності громадян тощо. Зміни в соціальній політиці відбулися під час Ніццького саміту у 2000 році, коли лідери ЄС підтримали Програму заходів з соціальної політики, головними завданнями якої були: створення більше кращих робочих місць; досягнення нової рівноваги між гнучкістю і без-

пекою за постійної зміни умов праці; подолання бідності, соціального відчуження і дискримінації; модернізація системи соціального захисту; посилення соціального складника у зовнішніх відносинах тощо [13, с.482].

Глобалізація значною мірою визначає стратегію світового розвитку і має великий вплив як на соціальну правову державу, так і на громадянське суспільство. Вона сприяє розширенню взаємозалежності національних інтересів різних країн. Разом із тим, глобалізація відображає не лише економічні процеси, але й тягне за собою політичні, соціальні, і, навіть, культурні трансформації.

На цей час до складу ЄС входять держави, рівень соціально-економічного розвитку яких є неоднаковим. Подоланню відмінностей в економічному потенціалі окремих частин ЄС має слугувати регіональна політика ЄС, завдяки якій Євросоюз прагне скоротити розрив між рівнями розвитку різних регіонів, зменшити відставання регіонів, що перебувають у найменш сприятливих умовах за допомогою надання окремим країнам і регіонам системи пільг і субсидій, прямій фінансовій допомозі з бюджету ЄС [6, с.43].

Слід визнати, що затвердження державами-членами Європейського Союзу загальноєвропейських цінностей, серед яких права і свободи людини, верховенство права, плюралістична демократія, стало відправним пунктом для проведення ними спільних соціальної і економічної, зовнішньої політики, політики безпеки, політики в галузі внутрішніх справ і правосуддя.

Відповідно до ст.49 Договору про ЄС, будь-яка європейська країна, яка поважає зазначені цінності, і якщо вона зобов'язується проводити їх у життя, може звернутися з проханням про набуття членства у ЄС [5, с.528]. Досягти рівня, який відкриває шлях до членства в ЄС можна лише шляхом реформування правової системи країни в напрямку до європейських правових стандартів. Тому на шляху інтеграції до ЄС сучасним державам, у тому числі й Україні, необхідно вирішити низку

питань, зокрема, провести відповідні правові та економічні реформи, забезпечити політичну стабільність в країні тощо. Необхідною умовою належної взаємодії правових систем Євросоюзу та України є фіксація основних положень правового механізму у Конституції та спеціальних законах України, визначення в них співвідношення міжнародного права, права Ради Європи, Європейського Союзу та правової системи України з правовими системами Ради Європи та Європейського Союзу [14, с.62]. Не менш важливою проблемою на цьому шляху є проведення масштабних інформаційно-просвітницьких заходів з метою підвищення правової культури суспільства щодо юридичної природи, сутності, змісту європейської інтеграції, специфіки функціонування ЄС тощо [15, с.156]. Разом із тим, необхідно наповнити новим змістом національну стратегію політики щодо майбутнього розвитку України та її руху у певному напрямку – до Європи або до Євразії. Сьогодні навіть значне зростання економіки в країні не здатне забезпечити політичну стабільність та консолідацію у самому суспільстві, впливовість України на міжнародній арені, адже зовнішньополітична орієнтація є доволі спірним моментом у відносинах між Сходом і Заходом України. Саме тому зосередженість на проблемі української консолідації стане першим кроком у сприятливішому посиленню позиції України на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рабінович П. М. Про соціальну сутність сучасних демократичних держав / П. М. Рабінович // Вісник Акад. правових наук України. – 1993. – № 1. – С. 34–42.
2. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України : монограф. / О. В. Скрипнюк. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 600 с.
3. Яковюк І. В. Соціальна держава: до визначення змісту поняття / І. В. Яковюк // Вісник Акад. правових наук України. – 2001. – № 3. – С. 37–47.
4. Милецкий В. П. Российская модернизация: предпосылки и перспективы эволюции социального государства / В. П. Милецкий. – СПб. : Изд-во СПбУ, 1997. – С. 91–92.
5. Договор о Европейском союзе // Европейский Союз . учебник для вузов / под общей ред. Л. М. Энтина. – М. : НОРМА-ИНФРА М, 2001. – С. 526.
6. Тамм А. Є. Європейський Союз в міжнародно-правових відносинах : навчальний посібник / А. Є. Тамм, В. О. Ріжка, Ю. М. Коломієць / під ред. О. Н. Ярмиша. – Х. : Штрих, 2003.
7. Європейський Союз : підручник / колектив авторів. – К. : НАОУ, 2006. – С. 38.
8. Договор о Европейском Сообществе // Европейский Союз : учебник для вузов / под общ. ред. Л. М. Энтина. – М. : НОРМА-ИНФРА М, 2001. – С. 627.
9. Витте Л. Европейская социальная модель и социальная сплоченность: какую роль играет ЕС? / Л. Витте // Социальная модель государства: выбор современной России и опыт стран Европы. Аналитический вестник. – № 6 (294). – М., 2006. – С. 6–10.
10. Масленников А. А. Социальные аспекты глобализации и вызовы завтрашнего дня / А. А. Масленников // Социальное государство: концепция и сущность : докл. Ин-та Европы. – М. : Огни, 2004. – № 138. – С. 60.
11. Зайдельман Р. Інтернаціоналізм, регіоналізм і національна держава / Зайдельман Р. // Європейська соціал-демократія: Трансформація у прогресі : пер. з англ. / за ред. Р. Куперуса, Й. Кендела. – К. : Основ. цінності, 2001. – С. 392.
12. Сорос Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм / Дж. Сорос. – М., 2001. – С. 11.
13. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Дайнен Д. ; пер. с англ. – К. : К.І.С., 2006.

14. Європейська інтеграція України: Політико-правові проблеми / за ред. В. П. Горбатенка : монографія. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2005. – С. 62.

15. Кінаш Б. С. Аспекти інтеграції у Європейське Співтовариство інституцій України / Б. С. Кінаш // Вісник Нац. акад. внутр. справ України. – 2002. – № 5. – С. 156.

Головащенко О. С. Вплив глобалізації на розвиток соціальної правової держави / О. С. Головащенко // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 123–127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_23.pdf

Проведено аналіз процесу розвитку соціальної правової держави в умовах глобалізації, виявлено вплив процесу інтеграції на формування соціальної держави за цих умов. Розглянуто правове оформлення європейської соціальної правової моделі.

***

Головащенко О.С. Влияние глобализации на развитие социального правового государства

Проведен анализ развития социального правового государства в условиях глобализации, выявлено влияние процесса интеграции на формирование социального государства в этих условиях. Рассмотрено правовое оформление европейской социальной правовой модели.

***

Golovaschenko O.S. Impact of Globalization on the Development of Social Legal State

The analysis of the development of the social state of law in the context of globalization, it is revealed the impact of the integration process on the formation of the welfare state in these conditions. Legal registration of the European social model legal is considered.

Форум права Форум